

Про ненажеру

Божена Нємцова

В одного бідного селянина не було дітей. Не раз казав він своїй дружині:

— Якби Господь послав нам хоч одне дитя, я мав би на старість утіху та й своє майно було б кому залишити. А так не знаю, для кого стараюся.

Учув його молитви Господь, і жінка невдовзі народила сина.

Хлопцеві виповнилося лише три дні, а мати вже не може наситити його груддю, доводиться догодовувати кашею. Син з'їсть дві-три миски і все одно плаче з голоду. Сердешна жінка не знала вже, що їй і робити. Відкраяла з відчаю скибку хліба й дала хлоп'яті. Хліб йому дуже сподобався, й за мить від скибки не лишилося й крихти.

Відтоді стали давати йому все, що самі їли, і хлопець ріс здоровий, як дубок. Скільки з'їдять батько-мати, стільки убгає й він. Через те назвали його Ненажерою, і це ім'я так опісля назавжди й прилипло до нього.

День від дня він підростав, і день від дня в батьковій коморі меншало запасів. Мати, було, цілий день нічого іншого не робить, тільки стоїть біля печі й варить для Ненажери.

Зажурилися старі, а батько часто бідкався:

— Цього хлопця, жінко, нам Господь за кару послав. Якщо він ще трохи поживе з нами, то нам не залишиться нічого іншого, як піти з торбами.

— А навіщо ти тримаєш його вдома? Давай пошлемо його на заробітки,— хлопець дужий, може хоч дуби з корінням виривати. Хай збирається! — притакнула жінка чоловікові.

Коли Ненажері виповнилося дванадцять років, на зріст він уже був як батько, а вирвати з землі ялицю з корінням було для нього за іграшки. І зібрали його батьки в дорогу. Іде Ненажера й роздивляється, де багатий двір,— до вбогого не хоче — боїться, що там його погано годуватимуть. Раптом бачить: стоїть млин, а на призьбі — сам мельник. Ненажера бадьоро попростував туди.

— Доброго здоров'я, господарю,— привітався Ненажера з мельником.

— Дай Боже й тобі! Хто ти й куди ідеш? — питає мельник сільського юнака.

— Прийшов узнати, чи не треба вам робітника. Але скажу вам наперед: я їм за десятьох і працюю теж за десятьох.

— Ну, їжі в нас, хвалити Бога, вистачає, а якщо працюватимеш за десятьох, я харчів не шкодуватиму,— засміявся у відповідь мельник.

Ненажера залишився в мельника. Був саме ранок, і мельник звелів новому робітникові запрягти коней і взяти необхідний інструмент — мовляв, поїде з ним до лісу. А дружині загадав наварити їсти на сімох. Відтак підійшов до воза, дивиться, а там ні сокири, ні жердки, ні пилки.

Питає Ненажеру, чому той нічого не бере.

— Їдьмо, господарю, ваш інструмент для мене залегкий.

Мельник не знав, що й думати, але все-таки сів на воза, і вони поїхали до лісу. І тут у нього очі з подиву на лоба полізли: Ненажера схопив дерево, висмикнув його, як соломинку, обламав гілля й кинув на воза, наче дрючок. Мельникові це дуже сподобалося, і він вирішив не відпускати такого пахолка.

Приїхали додому. Ненажера поскидав колоди й сів обідати. Мельничиха дивиться: де ж семеро робітників? А коли побачила одного пахолка, спитала про це чоловіка. Той тільки тепер їй розповів, якого найняв робітника. Мельничиха нічого на те не сказала й подала Ненажері першому обід. Ненажера миттю строшив, що було наварено на сімох, і господар його питає:

— Ну як, наївся?

— Та наче задушив у пузі комара, але апетит іще такий, що з'їв би й бика,— відповів Ненажера й озирнувся на піч, де стояла миска з коржами, лежала хлібина і паштет.

— Ну, як не наївся, з'їж он коржі, господиня ще напече.— І мельник показав на миску з коржами.

Ненажера не примусив двічі себе просити, миттю схопив миску, й за хвилину від коржів не лишилося й запаху. Ум'яв він і хлібину з паштетом. Тільки після того сказав, що попоїв.

Мельничиха аж руками сплеснула; якби її на те воля, вона негайно прогнала б із двору цього облопу, та мельник наполіг на своєму — мовляв, той працює за десятьох, тож і їсти має за десятьох. Мельник був у своєму домі господарем і не дозволяв собі перечити. Дружина зрештою змушена була йому скоритися. Та незабаром вона знову завела своєї,— ясна річ, помалу-малу та обережно. І хоч мельник був задоволений Ненажерою й нізачо не хотів з ним розлучатися, жінчине ремствування та підбурювання челяді так йому набридли, що він розгнівався і відмовив Ненажері у службі.

Подякував йому Ненажера за все й пішов далі. Але на душі в нього все-таки було неприємно, бо в мельника йому жилося непогано. Іде він і каже сам собі:

— Куди ж тепер податись, щоб мені досита наїстися?

— Ходи до мене, будеш ситий по саму зав'язку,— раптом озвався хтось у нього за спиною.

Ненажера озирнувся й побачив... чорта!

— Хто ти такий? — питає він з цікавістю, бо ніколи не чув, який собою чорт, отож не впізнав його.

— Я — чорт. Якщо ти мене не боїшся, ходи до мене на службу. Роботи в мене небагато, а плата — щедра.

— До тебе чи до когось іншого — все одно. А щодо роботи, то я її не боюся, аби лиш добре попоїсти, і платою вдовольнюся, яку сам мені даси.

Як тільки чорт почув Ненажерину згоду піти на службу до пекла, він швидко завдав його собі на плечі, здійнявся з ним угору й опустив його в центрі великої зали, де на вогні стояли три казани.

— Підкладатимеш під ці казани дрова — оце й уся твоя робота,— сказав чорт.— Як

прослужиш у мене сім років, я дам тобі все, що захочеш. Але остерігаю тебе: до казанів зазирати не смій.

— Не турбуйся, я все зроблю, як ти хочеш,— відказав Ненажера й заходився підтримувати під казанами вогонь.

Чорт пішов, а за хвилину чортиці принесли Ненажері повні миски їжі, такої смачної, що він не їв, одколи живе, та ще й бутель доброго вина до цього. "Якщо такі харчі будуть щодня, то я звідси нікуди ані руш",— подумав Ненажера. І справді — так було кожного дня: страви — на вибір, питво — теж, а роботи так мало, що незабаром Ненажера трохи самим пеклом не затрусив від буйної сили, яка в ньому заграла.

Багато часу сплигло відтоді, як він став до чорта на службу, але скільки саме років, він не знав, бо в пеклі часу не лічать. Йому ні разу не спало на думку подивитись, що в тих казанах, хоча дуже часто, коли він підкладав у вогонь дрова, з них долинали стогони й зітхань.

Приходить якось до нього чорт, і Ненажера питає, скільки йому ще лишилося служити?

— Завтра буде рівно сім років, як ти в мене служиш. Я собі й подумав: може, ти ще на сім років залишишся?

— Скажу тобі правду: я б залишився, якби хоч трохи більше роботи було або якби можна було іноді трохи розім'ятися. А то, бач, на добрих харчах і питві можна геть зледащити й сказитися. Мені цього аж ніяк не хочеться.

— Ну, тут я тобі нічим не зараджу: якщо тобі в мене не до вподоби, вертайся назад на землю,— сказав чорт і пішов.

А Ненажера знай підкладає дрова у вогонь і раптом чує: в одному казані хтось зітхає та так жалібно, що в нього аж на серці похололо. Не стримався, підняв він трохи накривку, дивиться, хто це там зітхає. Проте нічого не побачив, тільки почув жалісливий голос:

— Ох, випусти мене, благаю, з цього казана. Я — нещасна душечка, і я тобі за це добром відплачу.

Ненажера зовсім відсунув накривку, і з казана випурхнула біла голубка. Сіла йому на плече й каже:

— Я дам тобі добру пораду. Завтра, коли чорт запитає тебе, яку ти бажаєш плату за свою службу, скажи, що не хочеш нічого, крім того старого сіряка з двома кишнями, який висить на гвіздку. Він не захоче тобі його віддавати, але ти наполягай на своєму й ні на що інше не погоджуйся.

— Дякую тобі за добру пораду. Але що, як чорт зазирне в казан, а тебе там немає? Тоді замість плати мене жде добрячий прочухан!

— При тобі він до казана не зазиратиме, а як тільки ти опинишся на землі, влади над тобою він не матиме ніякої. Нічого не бійся! Прощай!

— Стривай ще хвилинку, голубко,— затримав її Ненажера,— скажи мені: що в двох інших казанах?

— В одному караються жорстокі душі, а в другому — горді,— відповіла голубка і

щезла.

Ненажера й далі підкладав дрова під усі три казани і, коли другого дня прийшов чорт і запитав, чи не заглядав він до котрогось із них, рішуче заперечив.

— Що ти просиш у мене за свою службу? — поцікавився чорт, коли Ненажера сказав, що хоче повернутися додому.

— Не хочу нічого, дай тільки той старий латаний сіряк, який висить на гвіздку.

— Навіщо тобі це старе дрантя, хай собі висить! Краще я дам тобі грошей, скільки сам хочеш,— почав умовляти його чорт, нізащо не бажаючи розлучатись зі своїм сіряком.

Але Ненажера наполягав на своєму,— мовляв, він хоче цей сіряк, бо сім років чесно служив йому і чорт пообіцяв будь-яку винагороду. Що мав чорт чинити? Хоч-не-хоч довелося принести старий сіряк із двома кишнями.

— На прощання я тобі скажу, що це за сіряк: хоч би скільки ти сягав жменею у його праву кишню, навіть тисячу разів на день, і казав: "Наповнись талерами!" — вона миттю наповниться ними. Те саме й ліва: хоч би скільки ти сягав жменею у неї й казав: "Наповнись дукатами!" — вона як стій наповниться ними. Така моя винагорода тобі за сім років служби в пеклі.

— Дурень я та ще й, до всього, в пеклі служив,— відповів Ненажера, надяг сіряк, обхопив чорта за ший, і той виніс його на білий світ — на те саме місце, звідки забрав сім років тому.

Чорт щез, а Ненажера подався просто додому.

Батьки були ще живі, але дуже бідували. Вони не раз бідкалися, де ж це їхній синок завівся, якщо ще не вмер з голоду. І раптом на тобі: чорт приносить його — чорного, зарослого, в штанях до колін, пропалених чоботях, у полатаному сіряку старезного крою. Ледве впізнали його.

— Нарешті! — привітав його батько.— То оце ти в такому вигляді з заробітків вертаєшся? Та на тебе й глянути страшно! Іди геть з моїх очей!

— Не сердьтесь, таточку, вода з милом усе виправлять, а тим більше ось це.— І Ненажера сягнув рукою в праву кишню, подумки наказав їй: "Наповнись талерами!" — і тієї ж миті почав кидати на стіл повні жмені талерів, аж дзенькіт пішов по хаті. У батька й очі на лоба полізли.

Нужда й біда з дому забралися, натомість оселилися радість і щастя. Другого ж дня Ненажера звелів розвалити стару хату й збудував на її місці новий гарний замок. Потім оголосив, щоб з усіх усюд до нього зійшлися вбогі ремісники, селяни й жебраки, бо він хоче їм усім допомогти. Що тут зчинилося, можете собі тільки уявити!

Кажуть, буцім у ті часи на землі було ще мало міст і сіл, скрізь росли густі ліси, простягалися величезні пасовища і луки, які можна було розорювати під родючі ниви. Так Ненажера й зробив. Кожному селянинові він дав стільки грошей, щоб той міг завести господарство, і показав місце, де можна було орати. Ремісникам звелів селитися ближче до замку. А вбогим жебракам, які не могли працювати, Ненажера звелів поставити будинок, гарно його умеблював і всіх їх туди поселив.

Для будівництва треба було багато робітників, бо в ті часи техніка була ще недосконала, отож туди зібралось й знайшло працю для своїх рук безліч людей. Наш Ненажера тільки їв і пив, а наївшись, сипав із кишень грішми, роздавав їх бідним. Хоч тепер він умивався й причісувався, проте все одно був досить бридкий. Та, попри це, всі його любили, й, коли він приходив подивитись, як їм живеться, вони ладні були з вдячності цілувати йому руки.

Один лиш батько, дивлячись на синову поведінку, хитав головою й зітхав:

— Ох, сину, сину, тобі це не минеться. Якщо про це довідається король, нам усім буде непереливки!

— Отакої! Та король має радіти, що я допомагаю йому там, де він сам не бачить. А втім, хай спробує! Я його не боюся.

Не встиг Ненажера й зогледітись, як замок його оточили веселі будиночки. Здалеку виднілися ряди садиб і чисто оброблені поля. Весело наспівуючи, скотарі гнали на буйні луки череди худоби. Ненажера радів усією душею й звелів назвати цей край Службовим — мабуть, тому, що його було збудовано на гроші, які він заслужив у чорта.

Чого батько боявся, те й сталося. Довідався про все король і страшенно розгнівився, що його підданиць посмів без королівського дозволу королівську землю роздавати. І послав на нього полк вояків. Ненажера почув про це, коли вояки були ще далеко, й звелів наготувати для офіцерів дорогих наїдків, а сам рушив їм назустріч — до себе в гості запросити. Воякам дав по талеру на день, поки вони в нього стоятимуть, а хліба й вина — досхочу. Їм це сподобалося, бо навіть сам король платив куди скромніше. З радістю прийняли вони пропозицію щедрого господаря й повелися з ним по-дружньому. На просторих луках розбили табір, але замість бряжчання зброї звідти цілими днями долинали музика й спів, а в замку за здоров'я господаря пили королівські офіцери, яким над усе подобалося щодня знаходити під тарілкою по дукату.

Коли про все це довідався король, він іще більше розгнівався й послав на замок два нові полки. Але хіба вояки могли б битися з таким щедрим господарем, у якого так добре почувалися їхні товариші? Вони махнули рукою на королівський наказ і теж лишилися в господаря. Тож королеві хоч-не-хоч довелося їхати до цього чарівника, щоб помиритися з ним. Як тільки Ненажера довідався, що до нього їде сам король, він негайно звелів приготувати ще гойнішу учту, виїхав йому назустріч і шанобливо запросив до себе в гості.

Тут король зрозумів, що Ненажера дуже сильний і володіє казковим багатством, якщо може тратити стільки грошей щодня. А ще він побачив, що всі його люблять — і вояки, і хлібороби, і ремісники і що Ненажера, зрештою, може позбавити його трону, отож вирішив запропонувати руку своєї одиначки, аби врятувати королівство.

Як задумав, так і зробив: запропонував Ненажері принцесу й пообіцяв зробити його королем. Ненажері це сподобалося, і незабаром він поїхав з королем подивитись на наречену.

Обдароване військо вирушило додому, а Ненажера в своєму латаному сіряку сів у

королівську карету й поїхав до столиці.

Принцеса Міліна була гарна, мов весняна троянда, то невже вона мала дістатися такому бридкому, хоч і доброму душею, чоловікові? Король потерпав, що його намір може зазнати краху. Так, либонь, і сталося б, та принцеса була добра дочка і любила свого батька всім серцем. Як тільки вона почула, яка біда йому загрожує, не стала вагатись і хвилини й пообіцяла, що віддасть свою руку Ненажері. Сльози застеляли їй очі, а рука тремтіла, коли вона подавала її женихові, але слова свого не зламала.

Ненажері принцеса сподобалася, однак він добре бачив, що його потворність жахає її, і серце його боляче стислося. Другого ж дня він попрощався з нареченою і з королем — мовляв, йому треба навести дома лад і приготуватися до весілля. Засмучений, повернувся Ненажера додому.

— Ну, чи сподобалася тобі наречена? — запитали батьки.

— Що їй казати, вона прекрасна, мов та конвалія, але я їй не пара.

— Тебе важко в чомусь переконати, — буркнула мати. — Скільки разів я тобі вже казала: скинь цей жебрацький сіряк. Нічого дивного, що ти в ньому не сподобався такій прекрасній нареченій. По одежі стрічають, каже давня приказка. Переодягнись — і ти зразу припадеш їй до серця.

— Дайте спокій моему сіряку, бо, якби не він, у нас нічого не було б. А моїй красі він не завада.

— Твоя правда, сину, — притакнув батько — він був уже певен, що цей старий сіряк дістався синові від чарівника. — І не бери це так близько до серця. Жіноча вдача дуже мінлива.

Ненажера похитав головою й гірко зажурився, навіть їсти відмовився, коли мати покликала його до столу.

— Не знаю чому, але наш син щось мені не подобається, — поскаржилася перелякана жінка чоловікові, побачивши, що Ненажера геть утратив охоту до їжі.

— Дай йому спокій, — утішав її той розважливо, — ожениться — й апетит знову з'явиться.

Сидить Ненажера біля вікна в своїй кімнаті, ні про що не дбає й думає тільки про Міліну, яка так глибоко запала йому в душу й заповонила всі думки. Він радо віддав би свій перелатаний сіряк, аби хоч трохи погарнішати.

І раптом щось дзьобнуло його в руку. Дивиться, — а це біла голубка.

— Я — та сама душа, яку ти з пекельного вогню визволив, — каже вона йому. — Мене послав сам Господь сказати тобі, що за те добро, яке ти зробив бідним людям, твоє бажання здійсниться. З цієї хвилини ти будеш гарний лицем і стрункий станом. Лишайся завжди добрим і не забувай про Господа!

По цих словах голубка щезла.

Ненажера невимовно зрадів, підхопився, глянув на себе в дзеркало й побачив, що його бридке лице обернулося на вродливе. На radoщах він застрибав по світлиці й весело заспівав. Почули це батьки й, злякавшись, що їхній син звихнувся умом, прибігли нагору, але не впізнали його, аж поки він до них не заговорив. Радості їхній не

було меж.

Другого дня Ненажера звелів викувати десять скринь. Коли скрині були готові, він поставив їх у своїй світлиці, замкнув двері й ну в них обома руками з кишень талери та дукати вигрібати. Він сипав у них доти, аж доки всі десять скринь стали повні. Потім відчинив вікно, скинув із себе сіряк і крикнув:

— Забирай, чорте, назад свій дарунок — він мені більш не потрібен!

Чорт схопив сіряк, просунув голову у вікно й визвірився на Ненажеру:

— Начувайся! Не потрапляй нам до лап — ми тобі покажемо за те, що ти нам так утер носа. Скільки пекло буде існувати, такого плутягу, як ти, я більше не найматиму!

Ненажера зареготав і послав чорта до всіх чортів. А відтак повантажив скрині з грішми на вози, накупив для нареченої коштовних оздоб, а собі пишного вбрання, причепурився й разом з батьками поїхав на весілля.

Як же засяяли принцесині очі, коли її обійняв такий красень-жених!

Король своїм зятем і його багатством був вельми задоволений і посадив його замість себе на трон.

Ненажера й раніше робив людям добро, а тепер він робив його й поготів. А чорт так і не зміг відшкодувати збитків, яких Ненажера завдав пеклові, й пошився в дурні!